

KÖNYV A BUDAPESTI MUNKÁSSÁGRÓL

AKARÁCSONYI könyvpiac a magyar tudományos élet számára váratlan szenzációt hozott. Előkészületeiről senki sem tudott — mintha süllyesztőből toppant volna hirtelen elénk — roppant érdekes könyv hagyta el a s+ajtót. A székesfővárosi statisztikai hivatal igazgatójának a munkája.¹ Rövid előszóval indítja útjára dr. Illyefalvi I. Lajos. S azután, a könyv tartalma? Szám, rengeteg szám. Egymást kergető számoszlopok. Számok szinte végtelen sorban.

Lázás, egyre fokozódó kutatnivágyással, izgalommal mentem végig a könyvön. Aligha egyedül én voltam így vele. Bizonyára sokan érezték vagy fogják érezni azt a feszültséget, melyet ez a munka a lélekből kivált.

A munka jelentősége szinte felmérhetetlen. Nem azért, mert az első átfogó kísérlet a magyar munkásviszonyokat annyira uraló budapesti munkásügy jellemzésére. Nem azért, mert 60 évvel azután, hogy a felejthetetlen Le Play a franciaországi munkásviszonyokról megírta ma is frissen ható gyönyörű munkáját, ime: Magyarországon is akadt olyan koncepció, amely a munkásstatisztika terén nagyot cselekedett. Nem azért, mert világviszonylatban sem tudunk olyan nagyszabású, akkora tömeget megfogó szemléleti körörről, mint amelyre vonatkozólag ez a könyv, melyről írunk, mélyreható vizsgálatokat végzett.

A könyv jelentőségét én másban látom. Nyíltan vagy elfojtva: világszerte folyik a mérkőzés. Sodródik előre (vagy esetleg hátra) az emberi társadalom a munkásság és a polgárság harcában (a polgárság fogalmát, tágan értelmezve). Hiába tagadnék. Ha be nem dugjuk füleinket, a készülődés morajáról tudomást kell venni. Ha szemünk nyitva vannak, meg kell látnunk a mozgalmakat. Gyarak szirénbúgása emlékeztet bennünket rájuk. Az Alföld szikes területe felől sivítő hideg szél sejtelmes susogást hallat. Fényes izzólámpák s pislogó kültelki gázlángok éles ellentéte is ezt a mérkőzést juttatja eszünkbe, mely szakadatlanul folyik, ha nem is eszmélünk rá. S minél később tartunk seregszemlét, annál valószínűbb, hogy a nagy színjáték esetleg ránk nézve tragikus véget ér.

Minden elfogulatlan, őszinte, becsületes kísérlet, mely arra irányul, hogy a magyar munkásság helyzete valón feltárassék, sokszoros figyelmet érdemel. Ha sebek vannak, hamarabb tudomást szerezhetünk róluk. A gyógyító írt inkább megtaláljuk. De különösen az olyan kísérlet, mint aminő 1929 telén a budapesti munkásságról történt. Százezernyi

¹ Dr. Illyefalvi I. Lajos: A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapesten. (Kiadja: Budapest székesfőváros statisztikai hivatala.) Budapest, 1930. 38., 1143 l.

tömegben állott ez a munkásság a statisztikai észlelés fotografáló készüléke elé. S igazán páratlan készséggel tárta fel életének számtalan olyan vonatkozását, melyek érintésére a nem munkásosztályhoz tartozó elemeket gyakran (sajnálatraméltó módon) idegesség lepi meg. Vagy amelyekről kereken meg is tagadná a nyilatkozást.

Merész vállalkozás volt Illyefalvi I. Lajosé. A társadalmi kutatásnak olyan területén, ahol legfeljebb csak tipikus esetekre támaszkodnak a monográfiák, vagy csak igen szűkkörű, reprezentatív felvételek peregtek le, nagyvonalú adatgyűjtést szervezett meg. Bölcs volt Budapest székesfőváros tanácsának intézkedése, mellyel az adatgyűjtést elrendelte. Kitűnő politikai érzékre vall a statisztika ügyét felsőfokon intéző miniszterelnökség részéről az, hogy a budapesti munkásság szociális és gazdasági viszonyairól akkor került nyilvánosság elé az ebben a könyvben foglalt csodálatos gazdag anyag, mikor a miniszterelnökség főfelügyeleti joga nem csupán az új statisztikai törvényadta lehetőség, hanem élő valóság. S hála, elismerés és dicséret illesse a székesfőváros munkásságát, avagy szervezeteit. Mind e felsorolt tényezők vállvetett munkája, melyet a tudomány és a szociálpolitika támogatására végeztek, eljövendő időkben is fogja hirdetni okos megértésüket a magyar társadalom egészét oly közletről érintő problémával szemben.

Illyefalvi munkája befejezett egész. Mintha óriási körben állnánk. A kör középpontjából az intéző akarat biztos mozdulatokkal bocsátja ki a sugarakat a kör kerületéhez s osztja szektorokra a kör területét. Mindegyik a munkáskérdés egy-egy fontos részletéhez tapad. Mennyi új meglátás van ezekben a parcellákban. Mennyi új vizsgálati szempont. A társadalmi kutatás eddig rejtve maradt útjai nyílnak meg bennük. Mennyi új gondolat támadhat abban, aki azzal a jószándékkal fog a rész-problémák vizsgálatához, hogy levonja a következtetéseket, melyek e könyvből adódnak. Mennyi igazság villog ki ezekből a számokból. Néha talán kellemetlen igazságok, máskor annál meglepőbbek. Mert alkalmasak arra, hogy téves hiteket összezúzzanak.

De Illyefalvi alkotása mégis befejezetlen. Maga írja ezt. Könyve előszavában hírt ad arról, hogy ezt a munkáját a közel jövőben követni fogja az a publikáció, mely a polgárság szociális és gazdasági viszonyait tárja fel. Ha ismerjük a munkásságról szóló könyv anyagát, minő várakozással tekinthetünk a második, kiegészítő, a testvér-kötet elé. Mi a szerző terve ezzel? Helyesen mondja: „Bemutatja, hogy az ország feldarabolása milyen mértékben rendítette meg a polgári társadalom pilléreit s mennyire sújtotta azt az osztályt is, mely a nemzeti megújulás szellemi csákányát kezében tartva, törhetetlen, dacos magyar akarással küzd a szebb jövőért“. Ha abból a mélypontból, ahol ma él, a magyar társadalom feltekint a magas bércekre, ahol valaha járt, szédülve tekinthet fel. De valóban rá kell eszmélnie egyszer a polgári társadalom egyetemének is arra, hova bukott. Csak így tudja kiküzdeni a felemelkedés útját. Sajnos, nagyon kétséges, hogy az az összehasonlítás, amelyet majd a polgár- és munkástársadalom szociális és gazdasági viszonyai között megejtethetünk, általában a polgárság javára üt-e ki.

Illyefalvi nagy műve három egymástól különálló, de persze mégis szerves összeköttetésben álló részre oszlik. Az első rész a munkástársá-

dalom általános helyzetrajzát nyújtja. Beszámol a munkásság számának fejlődéséről, népességi mozgalmáról, lakásviszonyairól s a külföldi honos budapesti munkások szerepéről. A keresetek és munkabérek alakulásáról; az áralakulás és létfenntartási költségek összefüggéséről, ötven munkáscsalád háztartási számadásait közli. Több összeírás alapján a budapesti munkanélküliek sorsáról tájékoztat. Vizsgálhatunk benne rendkívül értékes anyagot a munkások közegészségügyi intézményeiről és egészségügyi viszonyairól. Táblázatoknak egész sorozata foglalkozik a munkásszervezetekkel és egyesületekkel, valamint a munkásintézményekkel. A munkások adózásának kérdése sem került el a könyv megalkotójának figyelmét. Gondolt arra, hogy az albérlésben és ágybérlésben lakó munkások szociális viszonyait felvázolja. A munkástársadalom különleges megítélést igénylő csoportjának, a háztartási alkalmazottaknak statisztikáját is jó néhány táblázat dolgozza fel.

Csak az, aki értékelni tudja a statisztikai adatok gyűjtésének sokszor verejtékes munkáját s azokat az erőfeszítéseket, melyeket kifejtünk akkor, ha nagyobb anyagból a cél érdekében szükséges adatokat külön feldolgozások révén összeválogatjuk, tudja értékelni azt a forrásanyagot, melyet Illyefalvi könyvébe sűrített. Illyefalvi könyve első szakaszának számos részlete az ú. n. secundär-statisztika gyümölcse. Bámulatossággal vész észre olyan forrásokat, melyek a statisztikai kutatásnak tevény talajai. Csak le kell nyúlni értük. A külföldi munkásokra vonatkozó adatait pl. Így szerezte meg. De ugyanígy jött tisztába a kereseti adó alapjául szolgáló tényleges heti keresetekkel. A legszebb (így kapott) részek egyike könyvében a székesfővárosi üzemi munkások évi keresetét számítja ki s tagolja e munkásokat az órabér nagysága és foglalkozásuk szerint. Mennyi olyan kincs hever még a magyar közhivatalok irattáraiban s magánvállalkozások feljegyzéseiben, melyek rendszeres feldolgozásban napvilágra kerülve, mennyire hozzájárulnának sok gondot okozó problémák megoldásához!

Illyefalvi könyvének ez az első része csaknem 700 lapon át vezet el a kutatót. A táblázatok száma is 269, melyet ez a rész magában foglal. Hiábavaló igyekezet volna vállalkozni arra, hogy e cikk keretében részletes beszámolót írjak ezek tartalmáról. De öreg hibát követnék el, ha legalább néhány adalékot innen is ki nem ragadnánk s ide nem iktatnánk.

A háború utáni Magyarországnak egyik legégetőbb problémája a születési arányszám csökkenése. Mi idézi ezt elő elsősorban? A házassági termékenység csökkenése; minthogy a születek túlnyomó része törvényes házassági kötelékből fakad. Budapesten a házassági termékenység alakításában kiváló része van a munkásosztály nagy közösségébe tartozó családok házassági termékenységének. Akárcsak a vidéken a mezőgazdasági napszámosok, cselédek és kisbirtokos napszámosokénak. A budapesti munkások házassági termékenysége azonban a háború után következő években sokkal kisebb arányú lett, mint amekkorára volt a háborút megelőző esztendőben. Plasztikusan mutatja ezt az a pár számítás, melyet Illyefalvi munkája alapján végeztünk. Az 1909—1913. évek átlagában a nő halála által felbontott munkásházasságok közül 27.8% volt magtalan. Ez az arányszám 1925—29. évek átlagában 34.7%-ra emelkedett. Más szóval: a boldog békeévekben

sem volt országos viszonylatban kielégítő a budapesti munkásházasságok termékenysége; a legközelebb múlt esztendőkből azonban a helyzet éppenséggel aggasztóra fordult. Három házasságból egy sem teljességgel olyan, melyből gyermek született volna.

De mi az érdemnek a másik oldala? A megszünt munkásházasságok melyik csoportja volt az, melyben leginkább gyengült a termékenységi arányszám? A válasz egyszerű. Nem azok a házasságok fogytak meg, amelyekből egy, illetőleg kettő vagy három gyermek született. Ezeknek a házasságoknak a szerepe ányalatnyilag még meg is erősödött. De sivár a kép akkor, ha a munkásházasságok azon csoportjainak részesedését számítjuk ki, melyekből négy, öt vagy hat, illetőleg hatnál több gyermek született. Az előbbi csoportba tartozott másfél évtizeddel ezelőtt minden negyedik házasság; most minden hatodik sem. Az utóbbi csoport a háború előtt, a nő halála után megszünt munkásházasságoknak minden hatodikát vonta magához, az 1925—1929. évek alatt csak minden nyolcadikét.

Szomorúan bizonyítja ez a pár szám is azt a tendenciát, mely már népességünknek azokban a rétegeiben is kikezdi a szaporodási erőt, melyeket valaha inkább megkímélt e beteges fejlődés. Nem kétséges, hogy a munkások házassági termékenységének elakadásában vagy talán helyesebben: elapadásában nagy része van azoknak a megfontolásoknak, melyeket a tudomány legegyszerűbben az „óvatosság“ rendszabályai közé sorol. Bizonyára ez az oka annak a baljóslatú tapasztalatnak, hogy a gyermektelen munkásházasságok száma annyira felszökött. S bizonyára ez az oka annak, hogy ha már a munkásházasságokban néhány gyermek született, újabb zsenge hajtások világra jövetelével szemben megálljt kiált az akarát. Pedig a baj még mélyebben járó, mintsem első pillanatra vélnők. Hiszen a budapesti ipari munkásság igen jelentős csoportjai östermelő (leginkább — valószínűleg — mezőgazdasági napszámos) családból származnak. Olyan törzsből tehát, melynek házassági termékenysége a legkedvezőbb Magyarországon: csak minden nyolcadik-kilencediket jelezte legutóbb is a statisztika gyermektelennek a földműves munkásság házasságai közül. Valószínű tehát, hogy a budapesti munkásságba felszívódó földműves elemek előbb vagy utóbb elveszítik fokozottabb propagatív erejüket. De másfelől az is, hogy idd-óráig a volt földművesréteg nagyobb házassági termékenysége óvja meg azon a szinten a budapesti munkásság házassági termékenységét, ahol az ma van. önkénytelenül torlódik fel a kérdés: mi lesz ennek a fejlődésnek a vége?

Pedig a jövő képe egyáltalán nem biztató. Illyefalvi könyvének más részében arról olvasunk számokat, hogy e munkás főbérlők (nem albérlők vagy ágybérlők) kevés lakásában hány gyermek lakik. A munkáslakások 40.8%-ában, kétötödében tehát nem hangzik gyermek-kacaj! Gondoljunk bár arra, hogy a családfők némelyike még nem házasember, vagy másoknak gyermekét vagy gyermekeit elragadta a halál, sokaké már saját háztartásába került, de mégis megdöbbentő az adat, amelyet idéztünk. Pedig a munkáslakásokban, gyakran, nemcsak a családfő saját gyermekei zsúfolódnak össze, a rokonoké is. A statisztika azonban egészen kivételesnek jelzi azokat a munkáslakásokat, amelyekben hat vagy több élő gyermek van.

Igaz, hogy a lakás, melyet a főbérlo munkások használnak, rendszerint nyomorúságos. A munkáslakások 83.0%-a csak egyszobás. A lakást bérlo munkás családfőknek csak töredéke (1.5%) tartozik ezen a címen a munkásarisztokráciához: háromszobás lakása van. Tulajdonképpen annak is örülnünk kell, hogy az a munkáscsoport sem egész gyér, mely kétszobás lakáshoz jutott. Ezeknek a lakásoknak — vagy túlnyomó részüknek — tényleges laksűrűsége még nem elviselhetetlenül nagy. Szobánként számított laksűrűségük ritkán több három lakónál. Az egyszobás munkáslakások tömeglakási jellegét annál élesebben kidomborítja az, hogy 22.6%-ukban négy, öt vagy hat lakó szorong. Sőt, csaknem minden tizedik egyszobás munkáslakásban ennél is több ember. Negyvenezemél több azonban a budapesti munkásembereknek (és hozzátartozóiknak) a száma, akik ilyen rendkívül népes egyszobás lakásokban élnek.

A budapesti munkásság főfoglalkoztatója a gyáripár. A magyar pénzérték stabilizálását követő években a gyári üzemi munkások átlagos létszáma rohamosan növekedett. 1925-ben (átlagosan) még csak 76.557 munkásnak adtak kenyeret a fővárosi gyárak. Ez a szám 1928-ban már 98.244-re emelkedett. A fonó- és szövőipár mellett a fa- és csontipár üzemeinek munkáslétszáma mutatott erős lendületet. De íme, az ipari munkanélküliségnek egyik megmagyarázója: aránylag a gyárak női munkássága jóval gyorsabban nőtt meg, mint a férfimunkásságuk. A férfiak munkahelyein komoly versenytársként jelenik meg a nő. Nem olyan tanult, mint a férfimunkás. Ereje éppenséggel kisebb. De olcsóbb. S ez az, ami a munkaadóknak kalkulációjában oly veszedelmes érv a férfimunkások ellen, amíg a nőknek az ipari munkaalkalmak irányába való áramlása meg nem enyhül.

Valóban, a régi munkásrétegek némely részei alig érezték meg a növekvő munkakonjunktúra hasznát. A munkástörzs előmunkás vagy szakmunkás elemei csak kevésbé változtak. A napszámosság tömegei annál inkább megduzzadtak. A munkanapteljesítmény javulásának oroszlánrésze éppenséggel a napszámosságokra esett.

Említettük fentebb, hogy Illyefalvi könyvének mennyire szép része az, mely a keresetek és a munkabérek alakulását tárgyalja tíz éven keresztül. Hatféle forrásból meríti adatait. És sohasem volt mód ily sok oldalról vizsgálni a munkáskérdésnek ezt a bizonyára legérzékenyebb oldalát. A legértékesebb, legújabb módszer bizonyára az, mely a kereseti adó alapjául szolgáló tényleges kereseteket veszi alapul. Összesen 175.534 munkásról gyűjtött (az 1929. évi február havi nyilvántartások alapján) a székesfővárosi statisztikai hivatal adatait. 40.797 közülök kis- vagy középüzemben, 134.737 nagyüzemben dolgozott.

A női munkások átlagos heti keresete jóval a férfiaké mögött marad. A nagyüzemekben a 25 pengőt sem éri el teljesen, a középüzemekben valamivel föléje emelkedik. A nagyüzemi férfimunkások átlagosan csaknem heti 40 pengőt keresnek. A kisüzemek kevesebbet ugyan, de mégis közel 37 pengőt. Ezek a számok csak a legvégső átlagokat jelzik. Iparonként, sőt iparcsoportonként is elég nagy változásokat mutatnak. Szembeötlően kedvezőek pl. a sokszorosító- és

műipari munkások kereseti viszonyai és másfelől éppenséggel nem ilyenek a kő-, agyag- stb. ipar munkásaié. De azért nagy igazsággal szolgálnak, melyet nem szabad véka alá rejteni. A budapesti ipari munkásság általános kereseti viszonyai (azoké, akik dolgozhatnak) nem vigasztalanul szomorúak. A férfimunkásság heti keresete átlagosan oly nívón mozog, ami (hónapra való átszámítással) körülbelül megfelel a XI. fizetési osztályba tartozó állami tisztviselők illetményeinek. Családot, csupán abból, nehezen lehet eltartani, de a létet mégis csak biztosítja. A budapesti munkásság körében félig-meddig kivételes a városi üzemek munkásainak pozíciója. Az itt dolgozó férfimunkások heti átlagos keresete 44 pengő fölé szökik s a női munkásoké is 30 pengő felé közeledik. A sokat támadott városi üzemek vezetésének okos, szociális megértésére jellemző ez.

A gyáripari munkások kereseti viszonyainak javulása is kétségtelenül kibontakozik Illyefalvi új könyvéből. Az összehasonlítást nem ejthetjük meg az 1923. évvel szemben. Így túlon túl erősnek látszanék a fejlődés. De 1925 után is érvényesült az, habár gyengébb ütemben. Ebben az évben október hó 1-én a budapesti gyáripari férfimunkásság átlagos napi keresete 5.50 pengő volt (a nőimunkásoké 3.44 pengő), de három évvel később ugyanebben az időpontban már 6.25 pengő (a nőké 3.61). De rohamosan nőtt meg az az összeg is, melyet a budapesti gyáripar munkabérek címén általában juttatott munkásainak. 1925-ben csak 115.2 millió pengő volt, 1928-ban 170.6 millió pengő. A különbség oka korántsem csupán a munkásság számának fokozódásával függ össze: a budapesti gyáripari munkás évi átlagos keresete (előbb 1476 pengő) 1928-ban 1703 pengőre emelkedett. A munkásság — relatíve — jobb életkörülmények közé került. Ne feledjük, hogy a közbeeső három év alatt a megélhetés indexe valamivel csökkent.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének adatai alapján a vasipari munkásság bizonyos csoportjaiban összehasonlítja Illyefalvi könyve az 1930. évi január hónapban fizetett órabérek az 1912. éviéekkel. Akár az öntők, akár a kovácsok vagy a gépmunkások órabéreit vizsgáljuk: a ma fizetett órabérek a vasiparnak csaknem minden ágában messze túlhaladják a háborút megelőző idők órabéreit. A munkásság helyzetének enyhülésére következtethetünk a fővárosi községi üzemek munkásainak fizetett átlagos órabérek hullámzásából is. 1929-ben kivétel nélkül minden üzem többet fizetett munkásainak, mint 1925-ben. A különbség általában körülbelül 40%-os, de sokkal nagyobb ugrások is voltak. A székesfőváros üze-
mei a megisméltlődő munkabérrendezésük után 1929-ben már elég szép keresetet biztosítottak munkásaiknak. Az előmunkásoknak csaknem minden csoportja 2000 pengőnél többre számíthatott. 3000 pengőnél magasabb keresetű munkásrétegek is akadtak. A betanított gépmunkások keresete alig maradt mögötte az előmunkásokénak. A betanított munkásoké körülbelül ugyanazon a szinten mozgott. A nehezebb munkát végző napszámosoké sokszor megközelítette a 2000 pengős határt s több üzemből is lépte azt. A közönséges napszámos munkára jelentkező munkások évi átlagos keresete is másfélezer pengő körül ingadozott a községi vállalkozásokban.

Hitvallást tesznek a budapesti ipari munkásság anyagi helyzetének javulásáról a szakszervezetek munkabéradatai is. Az iparágak nagyobbik felében a munkások reálmunkabérei az 1914. évi munkabéréknél kedvezőbbek voltak 1929 decemberében.

A székesfőváros statisztikai hivatala évek óta folytat a családi költségvetésekre vonatkozó vizsgálatokat. Illyefalvi könyve most ötven munkáscsalád büdzsáját hozta nyilvánosságra. Az a pár tábla, mely erre vonatkozik, a magyar statisztika legérdekesebb lapjai közül való. E munkáscsaládok bevételeinek összege 1503 és 5376 pengő között ingadozik. Széles skála, mely azt mutatja, hogy a szegénység tipikus képviselői mellett több bevétel fölött rendelkező munkáscsaládok is vannak. A médian (az eszmeileg 25. és a 26. munkás közé elhelyezett) munkás bevétele is körülbelül 2500 pengő volt, nem egészen jelentéktelen összeg tehát. A nagyobb bevételhez jutó munkáscsaládok többnyire a gyermekek munkája révén szerzik meg azt. A feleség kereső munkája ritkább és természetesen kevesebb jövedelmező. A megvizsgált ötven munkáscsaládnak összesen 146.9 ezer pengő bevétele volt. A családfő munkája ennek az összegnek 64.2%-át teremtette elő. A feleségek annak 7.8%-át dolgozták meg. A gyermekek 15.6%-át hozták haza. De bevételeik meglepően csekély részét (4.9%) vezethették vissza a munkáscsaládok mások részéről nyújtott segílyekre, vagy esetleg kölcsönvételre (1.4%). Igaz, hogy másfelől takarékbetétek kamatai dmén is alig pár pengőt tudtak a családok költségvetésükbe iktatni.

Ulyefalvi munkásháztartási statisztikája a kiadásokat bőven tagolja. A végső kép — bár nem jó — rosszabb is lehetne. Az ötven munkáscsalád átlagosan bevételeinek nagyobbik felét (53.4%) költi élelmezésre, 10%-át ruházkodásra, 10.25%-át lakásbérrre. Ha gondolunk még a fűtésre és világitásra (5.5%), a közlekedési kiadásokra (2.6%) s a biztosítási és adókölségekre (1.8%), bizony kevés marad egyéb kiadásokra: a művelődés és üdülés céljaira, a társadalmi kiadásokra. A lakás költségeinek összege nem annyira félelmetes része a munkásháztartásoknak, mint általában hiszik. Igaz, hogy a lakásbér jelentőségét csorbította a feljegyzéseknél az, hogy egyik-másik munkás saját házában lakott. Viszont kiélezte a másik jelenség: a lakásbér azoknak a munkásbüdzséknek kiemelkedő része, amelyek vezetői hozzátartozóikkal élnek együtt. Illyefalvi kiszámította azt is, mennyi kalória esik a vizsgált munkáscsaládok egy-egy fogyasztási egységére. Az eredmény: 2577.9 kalória volt. Úgy látszik, a fogyasztási egységet jelentő családtagok száma s a család bevételei mellett az a körülmény gyakorol döntő hatást a fogyasztási egységnek jutó kalóriamennyiségre, hogy milyen súlyt képvisel a család büdzsájének mérlegén. De mégis felütközik az a tanulság, hogy a kevesebb és több bevételt szerző családok körében egyaránt vannak olyanok, melyek kalóriaátlaga aránylag magas vagy csekély.

Az ipari munkanélküliségről az 1925. év decemberétől kezdődőleg ötödször gyűjtött adatokat 1930 februárjában a főváros statisztikai hivatala. Az összeírás 18.899 munkanélkülit talált Budapesten, 17.071-et az ipar körében; a többi csaknem mind a kereskedelemre esett. Az

1928. és az 1929. évi számadatokkal szemben a munkanélküliség csaknem kétszeresére nőtt. Szinte pontosan ugyanakkora lett, mint 1926 végén, vagy a háború kitörése előtt lefolytatott 1914. évi felvétel szerint. Legtöbb a munkanélküli az építőiparban, a ruházati iparban és a gépgyártásban. Lehet, hogy a ruházati és építőipari munkás-ság a múltban már rosszabb napokat is átélt, mégis szomorúbb tünetek: a munkanélkülieknek csak kisebbik fele nőtlen; túlnyomó részük már legalább három év óta budapesti lakos; a munkanélküliek között korántsem a tanulatlan napszámosok játsszák a főszerepet, hanem a segédek (45.3%), a szakmunkások (9.9%) s a betanított gyári segédmunkások és napszámosok (13.3%); segélyben csak a munkanélküliek töredéke részesül; minden munkanélkülire átlagosan egynél több családtag tartásának a terhe hárulna. A munkanélküliek között elég sokan vannak olyanok, akiknek félévnél hosszabb idő vagy még régebbi idő óta nincs rendes munkahelyük.

Illyefalvi könyvének második nagy szakasza a munkások szociális és gazdasági viszonyait az 1929. évi december hó 15-i felvétel alapján világítja meg. Monumentális felvétel volt ez, 102.566 budapesti munkás vett benne részt. A munkások életének igazán sok mozzanatára terjedt ki az összeírás. S a sikere bámulatos. A felvétel eredményei annyira plasztikusak, megkapok, hogy a budapesti jeles példát bizonyára követni fogják külföldi nagyvárosok kísérletei is. 360 lapon foglalkozik Illyefalvi könyve a nagy adatgyűjtés anyagának felsorakoztatásával. Minden részletén ott van a gondos szerető kéz törekvésének a jele.

A Budapest gazdasági életében elhelyezkedő munkásságnak csak csekély része (28.8%) budapesti születésű. A nőmunkások közül ugyan minden harmadiknak születési helye Budapest volt, a férfimunkások közül azonban csak minden negyediké. Igaz, hogy a főváros határain kívül született munkásságnak nagyon jelentős csoportjai a budapestkönyéki vármegyéből kerültek ki (a munkásság 23.2%-a pl. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei születésű). De a munkásság születési helyének részletezése jól igazolja azt a tényt, hogy a Budapestre koncentrált gazdasági erők mint szívták el magukhoz a magyar szent korona országainak legtávolabbi részéből is a munkásfölsőleget.

Nagy számban élnek Budapest munkásságában azok az elemek, akiknek szülőhelye Magyarország földjétől elszakított. Vájjon az a budapesti magyar munkás, kinek bölcsője ott ringott valaha Erdély bérci között, a délvidéki rónákon, vagy az északi hegyvidék folyócskái mellett, gondol-e szintén arra, milyen messze került ma szülőfalujától?

A Budapesten dolgozó munkásoknak azonban jelentős tömegei, mint Illyefalvi könyve igazolja, nem Budapesten, hanem Budapest környékén laknak. Széles övezetben veszik körül a székesfővárosi nagy gazdasági centrumot azok a városok és községek, melyek lakói mint munkások a budapesti, vállalatokban keresik kenyerüket. A budapesti munkásság 34.0%-a a környéken lakik. Jó 35—40 kilométer sugarú körben érzi meg a budapesti versenyt a környék gazdasági élete: Százak és ezrek indulnak reggel útnak, hogy budapesti munkahelyükre siessenek. Bizonyára a munkapiac szempontjából előny fakad abból,

hogy a környéken letelepült lakosok közül olyan sokan lelnek Budapesten munkaalkalomra. De megvan ennek a helyzetnek köztudomás szerint a sok árnyoldala is.

A különféle társadalmi osztályokat érintő felvételekben Illyefalvi különös figyelmet szentelt annak a kérdésnek, hogy az egyes társadalmi rétegek képviselői miképpen oszlanak meg apjuk foglalkozása szerint. A budapesti munkásságnak fele sem származik (46.4%) olyan apától, aki maga is iparosember volt. Aránylag szembeötlően nagy (24.6%) az östermelő apák leszármazottjainak csoportja. Az iparos apák munkásgyermekének tömege világosan és félreérthetetlenül feltárja azt a proletarizálódási folyamatot, mely társadalmunkban végbe megy. A budapesti munkások 27.8%-ának atyja önálló iparos volt, 11.2%-a iparossegéd. Csak 5.9% jelentette apját gyárimunkásnak. Ennek a fejlődésnek természetesen a hazai ipari munka evolúciója adja meg egyik magyarázatát, hiszen a gyári munka jóval újabb keletű nálunk is, mint a kisipari munka s amikor a nagyipar új meg új állásokat hódít, a sebesültek, az elesettek elsősorban a kisipar frontján véreznek el. A budapesti munkásság másik fontos rezervoárja az östermelő népünk. De jól meg kell jegyezni az agrárpolitika művelőinek, hogy a kisbirtokosok gyermekei közül csak nagyon kevés (1.3%) került be a székesfővárosi vállalkozások munkástörzsébe. Túlnyomó részük gazdasági cseléd, munkás vagy egyszerűen földműves családjából lépett ki. Az utóbbiak között talán szintén lehetnek birtokos elemek, de valószínűbb mégis az, hogy a kisbirtokos családjának rendelkezésére álló földdarab olyan védett terület, melyre a homestead intézménye abban az értelemben kiterjed, hogy megvédi a családot az ipari munkássorba való átvándorlástól. A budapesti munkásság 3.6%-a a kereskedelem körébe tartozó szülők gyermeke. Jellemző, hogy 2.4%-uk önálló kereskedőké. Ennek a tanulságát kiegészíti az a másik adat, hogy közszolgálati és szabadfoglalkozásbeli önálló és tisztviselő apák gyermekei közül is már akkora réteg szivárgott át a budapesti munkásság sorai közé, hogy a munkásság 2.3%-át teszi. Az ú. n. középosztály fokozatos lecsúszását azok az adatok is bizonyítják, melyek a magántisztviselők vagy nyugdíjasok, a tőkések stb. gyermekeinek a budapesti munkásságban való csoportosulását jelzik.

A budapesti ipari munkásosztály iskolai végzettség szerint való tagozódása is nagyon tanulságos. Megközelítőleg a munkásság $\frac{3}{4}$ részének (73.9%-ának) elemi iskolai végzettsége van. E tömeg nagyobbik fele 6 elemi osztály tanulmányait végezte el. Csak nagyon kevés az olyan munkás, aki analfabéta s azoknak a száma is elenyészően csekély, akik a negyedik elemi osztályig nem jutottak el. A középiskolai műveltség vagy legalább részleges középiskolai műveltség elég számottevően szóhoz jut a munkásság tanultságában. A munkások 22.2%-a a középiskola padjai között is megfordult s bizony több mint fele részében olyan, aki legalább négy középiskolai végzettségről rendelkezik bizonyítvánnyal. Aránylag kevés olyan munkásról tudunk, aki szakiskolát is járt, viszont 105 budapesti munkás hírt adott arról, hogy főiskolai képesítése van. A középiskolai tanultságú munkáselem előtérbe jutása figyelemreméltó körülmény. Abból a nagy torlódásból,

mely a középiskolák tantermei irányában mutatkozik, a jövőben bizonyára az ipari munkásság nagy előnyt fog húzni: egyre szaporodni fog soraiban az iskolai tanultságánál fogva műveltebb elem.

A munkáskérdés egyik legsötétebb oldalául rendszerint azt szokták felhozni, hogy a munkás alkalmazásában nincs állandóság. Ma itt, holnap ott kénytelen munkát vállalni, persze csak úgy, ha talál. Illyefalvi könyve érdekes fényt vet a munkások által vállalt szolgálat tartamára. Számaiból azt a meggyőződést meríthetjük, hogy ha a munkásság részére valóban elég ritkán kínálnak ú. n. örökös nyugdíjas állások, másfelől a munkásoknak ide-oda hullámozása mégsem akkora, mint ahogy a köztudat véli. A budapesti munkásságnak csupán 28.8%-a volt olyan, ki egy évnél rövidebb idő óta állott az észlelés alkalmával munkahelyén. Nem lebecsülendő tömeg ez, de mégis ellentmond olyan feltevéseknek, mintha a munkásság örökös mozgásban volna. A munkásság több mint $\frac{2}{5}$ része legalább 1—5 év óta dolgozott munkahelyén, 3.1%-uk 10—15 év óta, 77%-uk pedig ennél is hosszabb időn keresztül. Ami azt mutatja, hogy a munkáséletben is vannak olyan pozíciók, melyet megszerezve aránylag nyugodtabb napok virradnak a kevés szerencsésebbekre.

A munkások magánéletének számos vonatkozásáról is adatokat közöl Illyefalvi könyve. Látjuk a munkások szép zeneismeretét, meg-elevenedik előttünk a könyvtárt látogató s a külföldet járó munkások tömege.

Illyefalvi könyvének harmadik önálló része a budapesti tanoncok szociális és gazdasági viszonyait dolgozta fel. 12.346 fiú- és 3330 leánytanoncról gyűjtött össze s dolgozott fel szintén rendkívül értékes adatokat, nagyjában arra törekedve, hogy a felnőtt munkásságról megalkotott kép miniatűr mását szerezzék meg (nagy vonásokban bár) az iparostanoncokról is. Aki a közeljövő kis- vagy kézműipari problémáit vizsgálja, nem nélkülözheti ezeknek az adatoknak kutatását sem, hiszen az eljövendő idők önálló iparos generációja az, mely ma a műhelyekben dolgozik.

Nem folytatom Illyefalvi könyvének ismertetését. Talán a kikapott egy-két szemelvény is ösztönzésül fog szolgálni néhányb a magyarság jövőjéért aggódó elmének arra, hogy ne térjen napirendre e könyv fölött. Ne riadjon meg nagy terjedelmétől, a rengeteg benne foglalt adattól. Ha nem foglalkozunk komolyan azokkal a kérdésekkel, melyeket Illyefalvi könyve olyan nagy rendszerességgel és részletességgel feltár, ki tudja, nem fog-e fejünk fölött elrohanni egyszer az idők árja. S nem fejezhetem be rövid szemlémet a nélkül, hogy még egy körülményre fel ne hívjam a figyelmet. Illyefalvi dr. könyvének nagy külpolitikai jelentőségét az illetékes tényezőknek is észre kell venniök. Vájjon hiábavaló-e bennünk az a hit, hogy a magyar kormányzat siet felhasználni azokat a szolgálatokat, melyeket ebben a könyvben a magyar ügy elősegíthetésére könnyűszerrel megkap?